

УДК 341.645.5:061.1ЄС:342.7

Н. І. Севостьянова, аспірант

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кафедра міжнародного права та міжнародних відносин,
вул. С. Варламова, 2 а, м. Одеса, 65000, Україна

МАЙБУТНЄ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу проблеми перевантаженості заявами Європейського Суду з прав людини, етапів його реформування та наслідків вступу в силу Протоколу № 14 до Європейської Конвенції з прав людини. Здійснюється пошук відповіді на питання про майбутню форму існування Суду — як органу правосуддя, доступного для кожного індивіда, чи конституційного суду, що має компетенцію виносити лише модельні рішення з найважливіших справ.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Протокол № 14, Конвенція з прав людини та основних свобод.

Право на індивідуальну заяву до Європейського Суду з прав людини на сьогодні розповсюджується на громадян 47 держав — членів Ради Європи, об'єднуючи 811 мільйонів людей від Ісландії до Берингової протоки, з метою захисту їх прав, передбачених Європейською Конвенцією з прав людини, та є наріжним каменем Страсбурзького правозахисного механізму. Але в свою чергу воно також виступає і коренем кризи, що постала перед Європейським Судом, так званої «кризи успіху». Статистичні показники діяльності Суду вказують на невпинне зростання кількості заяв, направлених до Страсбургу. У 1999 році було направлено 22650 заяв, 2006 — 89900 заяв, 2009 — 119300 заяв, на червень 2010 року цей показник становить 129650 заяв, що очікують розгляду. З них 8,1 відсоток складають заяви проти України (10550).

Отже, аналізуючи статистику, ми бачимо, що наприклад у 2008 році 34 % заяв очікували розгляду рік, 23 % заяв — від року до двох, 14 % заяв — від двох до трьох років, 11 % заяв — від чотирьох до п'яти років, а строк очікування 9 % заявників перевищив п'ять років. Таким чином, Європейський Суд сам став порушувати вимогу про розгляд справи у розумні строки, на важливість якої він сам багаторазово наголошував у контексті національного судочинства країн — учасниць Конвенції. Наприклад у справі «Abdurezzak Irek v. Turkey» заявник скаржився на зникнення двох його синів у лавах Турецьких збройних сил в 1994 році. Заява була визнана прийнятною у травні 2002, а рішення по суті винесено у лютому 2004 — Суд визнав наявність порушення права на життя з боку Туреччини через десять років після того, як дане порушення було скоєно [1]. Таким чином, як зазначає Лоуренс Хелфер, Суд став жертвою власного успіху і на сьогоднішній день знаходиться у стані глибокої кризи. Причиною цього дослідник виділяє дві категорії справ, що є свідченням наявності проблем на національному рівні. По-перше, це справи-клони, що стосуються структурних проблем у цивільному, кримінальному та адміністративному судочинстві. По-друге, скарги на серйозні зловживання правами людини, як наприклад, позасудові страти, довільні затримання, тортури [2, с.125]. Більшість заяв проти України підпадають під обидві категорії, таким чином виводячи Європейський Суд з позиції додаткового гаранту прав людини на місце найнадійнішої інстанції по відправленню правосуддя, останньої надії на досягнення справедливості.

Але вже на початку нового тисячоліття очевидним став той факт, що Страсбурзька правозахисна система втрачає свою ефективність та потребує реформування. З 2000 року було розпочато багаторівневий процес розробки та впровадження реформ, першим етапом якого стала Конференція у Римі 3–4 листопада цього ж року, а ключовим моментом став вступ в силу Протоколу № 14 до Європейської Конвенції з прав людини 1 червня 2010 року [3, с. 14]. Процес зміни Страсбурзького правозахисного механізму весь цей час був предметом широкої наукової дискусії, розділивши дослідників на два табори — прихильників ідеї нового «конституційного» Суду, що буде вирішувати лише найважливіші справи та виносити модельні рішення; та захисників права особи на індивідуальну заяву до Європейського Суду з прав людини з приводу будь-якого порушення Конвенції. Вже на початковому етапі реформування Марі-Бенедікт Дембуар зазначала, що очевидним є той факт, що підвищення ефективності Суду можливе лише за умови надання йому права самому обирати, які справи вирішувати, таким чином залишаючи право на індивідуальну заяву в минулому [4, с. 605]. Так, дійсно, новий критерій прийнятності, запропонований Протоколом № 14, що додає вимогу про обов'язковість понесення заявником «суттєвої шкоди», значно звужує коло потенційних заявників та надає Суду інструмент, що носить доволі оціночний характер. Так у квітні 2004 року ідея про створення додаткових умов прийнятності індивідуальних заяв була жорстко розкритикована Парламентською Асамблеєю Ради Європи як «розпливчата, суб'єктивна та така, що може стати причиною несправедливості у відношенні заявників» [5, с. 106]. Критичні зауваження також висловили представники правозахисних організацій, серед яких «Amnesty International», «Human Rights Watch» [6].

Незважаючи на це, Протокол № 14 вступив в силу 1 червня 2010 року, після довготривалого блокування його ратифікації з боку Російської Федерації. Основні зміни, що були внесені до Страсбурзького правозахисного механізму, умовно можна розподілити на три категорії:

По-перше, продовження строку повноважень суддів (до дев'яти років замість шести). По-друге, введення спрощеного механізму по винесенню рішень про прийнятність заяв та, по суті заяв, що стосуються чітко виробленої прецедентної практики Суду. У новій редакції стаття 26 Конвенції звучить як «Одноособовий склад Суду, комітети, палати та Велика палата», та проголошує, що для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. А стаття 27 передбачає, що суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення. Його рішення є остаточним. Так, до цього рішення про прийнятність заяви приймав чи Комітет з 3 суддів (може одногослосно постановити, що скарга неприйнятна), чи Палата з 7 суддів (може визнати скаргу прийнятною чи неприйнятною). Таким чином, одноосібний суддя отримує повноваження комітету з 3 суддів. Він може прийняти остаточне рішення про те, що скарга неприйнятна, та виключити її з переліку справ, що підлягають розгляду, чи передати на розгляд Палати. При цьому, цей одноособовий суддя не може представляти ту країну, проти якої подана заява. Та по-третє, новий критерій прийнятності індивідуальних заяв. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний суд не розглянув належним чином.

Професор Ф. Ліч зазначає, що в контексті різноманітності правових систем та процедур відправлення правосуддя, невизначеними залишаються критерії, за якими Суд буде відносити ту чи іншу заяву до категорії «не належно розглянутої на

національному рівні». Очевидним є той факт, що таке формулювання надає Суду широкі можливості для застосування цієї норми [7,с.11].

У спільній заяві Генеральний секретар Турбйорн Ягланд та Президент суду Жан-Поль Коста заявили, що «набуття чинності Протоколу № 14 є вирішальним кроком щодо поліпшення ефективності роботи Суду та захисту прав людини в Європі. Конвенція закладає підвалини спільного європейського правового простору. Протокол № 14 дасть змогу Суду більше концентруватись на справах, що стосуються важливих правозахисних питань, і таким чином ефективніше виконувати свої задачі». Все це є свідченням того, що реформа, запропонована Протоколом № 14, не лише вносить зміни до правозахисної процедури в Європейському Суді з прав людини, а й змінює саму концепцію Суду, перетворюючи його з доступного для кожного громадянина країн — членів Ради Європи органу міжнародного правосуддя на «конституційний» Суд, що буде вирішувати лише резонансні справи, залишаючи можливість реалізації права на індивідуальну заяву в минулому.

В наукових колах реформа 14 Протоколу піддається жорсткій критиці. Хелфер підкреслює, що право на індивідуальну заяву до Європейського суду з прав людини — це перлина найдосконалішого в світі механізму захисту цивільних та політичних прав і свобод [2,с.159]. Марі Дембуар зазначає, що Європейський Суд повинен розглядати кожну заяву від особи, що є жертвою порушення Конвенції, адже не має таких справ, що є не важливими, коли йдеться про порушення прав людини (крім тих, що традиційно визнавалися неприйнятними) [4,с.621]. Філіп Ліч є також рішучим прихильником та захисником права особи на індивідуальну заяву, акцентуючи увагу на тому, що воно є центральним елементом Конвенційної системи, залишивши позаду міждержавні спори, що виникають досить рідко. Він цитує звіт комітету з прав людини, в якому зазначено, що: «право на індивідуальну заяву є унікальним, самобутнім досягненням Конвенційної системи». На його думку, основним аргументом проти впровадження додаткового критерію прийнятності є те, що обмеження доступу індивідів до Європейського Суду лише показово знизить статистичні показники перевантаженості Суду, але не вирішить питання збільшення числа порушень Конвенції по всій Європі [7,с.24].

Вперше ідея конституціоналізації Європейського Суду з прав людини прозвучала у 2004 році у промові колишнього голови Суду Люциуса Вільдхабера, який підкреслив, що Конвенція переживає період фундаментальної дихотомії, що заключається в вирішенні дилеми, чи основною метою Конвенційної системи є відправлення правосуддя по заявам усіх жертв порушення Конвенції, чи місія Суду є більш «конституційною» — по вирішенню питань, що представляють високий суспільний інтерес. На його думку, у майбутньому Суд повинен сконцентрувати свої зусилля на винесенні «принципових» рішень, рішень, що будуть формувати Європейську юриспруденцію з питань захисту прав людини, рішення, що стануть фундаментом Європейського публічного порядку [8,с.162–163].

Стівен Грір, адвокат-правозахисник, один з найактивніших прихильників глибоких перетворень Європейського Суду з прав людини, зауважив, що під час підготовки Протоколу № 14 не було вирішено докорінного питання, чи буде новий Суд носити характер органу «індивідуального», чи «квазі-конституційного» правосуддя. Відповідь на це питання можна знайти у звіті комітету з прав людини, в якому зазначено, що з його позиції не має необхідності конкретно визначати характер діяльності Суду, так як два вищезазначених поняття не протирічать одне одному, та можуть співіснувати у взаємодії [10]. Грір дає досить критичне, суб'єктивне визначення концепції Європейського Суду, що зберігає ефективну реалізацію права на індивідуальну заяву як такої, що забезпечує розгляд кожної заяви від жертв порушення Конвенції, навіть з найменшого приводу, незважаючи на вартість судових процедур, розмір присудженої компенсації та вплив винесеного рішення на кількість нових порушень Конвенції. Ідея ж «конституційного» Європейського Суду

ти ефективній реалізації права особи на індивідуальну заяву, та буде брати до уваги усі аспекти заяви. Таке застосування нового критерію може пом'якшити позицію тих науковців та практикуючих юристів, що висловлюють побоювання стосовно суб'єктивного характеру поняття «суттєва шкода» та умов застосування цього критерію прийнятності індивідуальних заяв.

Суддя Європейського Суду з прав людини, Люциус Кафліш, коментує вплив Протоколу № 14 на підвищення ефективності функціонування Суду як тимчасовий, незначний фактор, що кардинально не відобразиться на статистичних показниках. З цієї причини об'єктивною є необхідність подальших реформ, робота над якими вже ведеться і в процесі розробки знаходиться Протокол № 15 до Європейської Конвенції з прав людини.

Література

1. «Ipek v. Turkey», ECHR, Application No. 25760/94, Judgment of 17 February 2004. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC
2. L. R. Helfer, «Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime» // *European Journal of International Law* (2008) 1, P.125.
3. Steering Committee for Human Rights (CDDH), *Reforming the European Convention on Human Rights: A work in progress. A compilation of publications and documents relevant to the ongoing reform of the ECHR, 2009.* — P.11–51
4. M.-B. Dembour, «Finishing off cases»: The radical solution to the problem of the expanding ECHR Caseload, *European Human Rights Law Review* (2002) 5, — P.604–622
5. PACE, 'Opinion No 251 (2004)'// *Human Rights Law Journal* (2005), 1–4, — P.106
6. Amnesty International, 'Comments on the Interim Activity Report: Guaranteeing the Long-Term Effectiveness of the European Court of Human Rights', 2004, AI Index: IOR 61/005/2004.
7. P. Leach «Access to the European Court of Human Rights — From a Legal Entitlement to a Lottery?» // *Human Rights Law Journal* (2006), 1–4, — P.11
8. Luzius Wildhaber, «A Constitutional future for the European Court of Human Rights»// *Human Rights Law Journal* (2002) 5–7. — P.161–165
9. Steven Greer, «Constitutionalizing Adjudication Under the European Convention on Human Rights» // *Oxford Journal of Legal Studies* (2006) 3, — P.405–433
10. Справа «Adrian Mihai Ionescu v. Romania». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197>

